

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สื่อมวลชนเกิดขึ้นจากความสามารรถของมนุษย์ มีหลายประเภทด้วยกัน คือ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ภาพยนตร์ โทรทัศน์ และวิทยุ สิ่งเหล่านี้มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการในการที่มนุษย์จะอยู่ร่วมกันในสังคม นั่นคือ ความต้องการที่จะสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยน ถ่ายทอดข่าวสาร และประสบการณ์ระหว่างกัน เพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขนั่นเอง

สื่อมวลชนที่มีบทบาทต่อชีวิตของคนในสังคมไทยมานานมากกว่า 60 ปี ก็คือ วิทยุกระจายเสียง ซึ่งเป็นสื่อมวลชนที่มีบทบาทหน้าที่ในการเผยแพร่ข่าวสาร ความรู้ และความบันเทิง ที่สามารถเข้าถึงกลุ่มคนได้เป็นจำนวนมาก และเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อมวลชนที่มีความสามารถในการบริการผู้ฟังในเขตรศมีการส่งกระจายเสียงที่กว้างและไกลมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สามารถเข้าไปถึงชนบทที่อยู่ห่างไกลความเจริญ ขาดการคมนาคม และทุรกันดารเพียงใดก็ได้ ในขณะที่สื่อชนิดอื่นเข้าไปไม่ถึง ทั้งนี้เพราะวิทยุกระจายเสียงไปได้ด้วยคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าที่มีอยู่ทั่วไปในอากาศ ประชาชนชาวชนบทซึ่งมีอยู่ประมาณร้อยละ 85 ของประเทศ สามารถรับฟังวิทยุกระจายเสียงได้ ประกอบกับประชาชนส่วนใหญ่ที่อยู่ในชนบทนั้น มีเครื่องรับวิทยุประเภททรานซิสเตอร์ได้ เพราะเครื่องรับทรานซิสเตอร์มีราคาไม่แพงมากนัก และมีการเคลื่อนย้าย รวมทั้งใช้ได้สะดวกไม่ต้องมีไฟฟ้าเข้าไปอยู่ในหมู่บ้าน ชาวชนบทก็สามารถรับฟังรายการต่าง ๆ จากสถานีวิทยุกระจายเสียงได้ (เนกาภรณ์ อัจฉริยะกุล และ วิจิตร ภักดีรัตน์ 2528 : 16)

จากการที่วิทยุกระจายเสียงสามารถเข้าถึงประชาชนได้มากกว่าสื่อชนิดอื่น เป็นเพราะธรรมชาติของตัวสื่อวิทยุเองที่ไม่เป็นอุปสรรคต่อคนทุกเพศทุกวัย และ

ทุกระดับชั้น ผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือ อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ ก็สามารถที่จะฟังวิทยุได้อีกทั้งยังมีราคาไม่แพงดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ทำให้ปริมาณเครื่องรับวิทยุและการเข้าถึงเป็นไปอย่างกว้างขวาง โอกาสที่คนจะเข้าถึงสื่อและสื่อเข้าถึงคนจึงเป็นไปได้อย่าง

ถึงแม้ว่าสื่อวิทยุกระจายเสียงจะมีความสามารถในการเข้าถึงได้อย่างมากมาย แต่มิได้หมายความว่าไปถึงความนิยมของผู้ฟังว่าจะมีมากตามไปด้วย ทั้งนี้ อาจจะเป็นเพราะรูปแบบ เนื้อหา และการนำเสนอของรายการวิทยุไม่เป็นที่ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของผู้ฟัง ซึ่งในปัจจุบันนี้ เรื่องของธุรกิจเข้ามามีบทบาทต่อการกำหนด รูปแบบ เนื้อหา และการนำเสนอของรายการวิทยุอย่างมาก ถึงแม้ว่าตามกฎหมายจะระบุไว้ว่า หน่วยงานของรัฐบาลและรัฐวิสาหกิจเท่านั้นที่เป็นเจ้าของสถานีวิทยุกระจายเสียงได้ แต่ในทางปฏิบัติพบว่า ลักษณะที่เป็นมากที่สุดของการดำเนินกิจการของวิทยุกระจายเสียงในประเทศไทย ก็คือ หน่วยงานของรัฐที่เป็นเจ้าของสถานีวิทยุ เป็นผู้วางนโยบาย และอนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้ามาซื้อเวลาของสถานี หรือให้สัมปทานแก่บริษัทเอกชนในระยะยาว โดยบริษัทเอกชนเป็นผู้จัดหาอุปกรณ์การกระจายเสียง รวมทั้งการจ้างบุคลากร ซึ่งทำให้สื่อวิทยุในปัจจุบันคำนึงถึงเรื่องของผลประโยชน์มากกว่าที่จะคำนึงถึงความต้องการที่แท้จริงของผู้ฟัง

จากความเป็นเจ้าของสื่อมวลชนอยู่ภายใต้ความดูแลรับผิดชอบของหน่วยราชการและกลุ่มบุคคลเพียงไม่กี่กลุ่ม เจ้าของสื่อมวลชนยังไม่กระจายกว้างขวางทั่วไป และปัญหาเกี่ยวกับโครงสร้างระบบสังคมไทยซึ่งยังยึดถือในระบบชนชั้น โครงสร้างของการบริหารประเทศมีลักษณะของการรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลางและสอดคล้องกับลักษณะผูกขาดอำนาจทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ดังนั้นเนื้อหาในสื่อมวลชนจึงไม่เป็นที่ประโยชน์และไม่อาจเป็นที่เข้าใจของประชาชนส่วนใหญ่ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีอิทธิพลในการกำหนดแบบแผนการไหลของข่าวสารภายในประเทศที่มีลักษณะทางเดียว คือ จากเมืองไปสู่ชนบท หรือจากส่วนกลางออกไปสู่ชนบท โอกาสในการเข้าถึงมีส่วนร่วมและข่าวสารจากชนบท จึงมีการแพร่กระจายน้อย (บุญเลิศ ศุภติติก 2530 : 996-1008) ซึ่งสื่อมวลชนอาจจะไม่สามารถถ่ายทอดข่าวสารที่ตรงกับความต้องการที่จะนำไปใช้ประโยชน์ หรือก่อให้เกิดความพึงพอใจให้กับผู้รับทุกคนได้ แนวความคิดในการถ่ายทอดข่าวสารตนเองต่อผู้รับอย่างแท้จริง จึงเกิดขึ้นในรูปแบบ

แบบของการจัดรายการวิทยุกระจายเสียงรูปแบบหนึ่งที่เรียกว่า "วิทยุกระจายเสียงชุมชน (Community Radio)"

จากสภาพปัญหาดังกล่าว ก่อให้เกิดงานวิจัยในเรื่องวิทยุกระจายเสียงชุมชน (Community Radio) ขึ้นในประเทศไทย ปีพุทธศักราช 2533 โดยนายสุรินทร์ แบลงประสพโชค ซึ่งเป็นการจัดการกระจายเสียงของวิทยุท้องถิ่น (Local Station) รูปแบบหนึ่งที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชน โดยมีลักษณะการดำเนินงานที่เป็นประชาธิปไตย มีหลักการคือ เป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนในชุมชนท้องถิ่นที่เป็นเขตบริการของวิทยุกระจายเสียงนั้น

การวิจัยเรื่องวิทยุกระจายเสียงชุมชนครั้งนั้น (ใช้ชื่อรายการว่า "สร้างสรรค์จันทร์") เป็นการวิจัยกึ่งทดลองโดยทดลองจัดรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนสำหรับผู้ฟังในพื้นที่ซึ่งอยู่ในรัศมี 6-10 กิโลเมตร โดยรอบสถานีทดลอง คือ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดจันทร์ ระบบ เอฟ.เอ็ม. รายการดังกล่าว บริหารและดำเนินการโดยคณะกรรมการ ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนในพื้นที่ทดลอง ออกอากาศทุกวัน ๆ ละ 1 ชั่วโมง เป็นเวลา 2 เดือน ตั้งแต่ ธันวาคม 2533 - มกราคม 2534 (ปัจจุบันทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดจันทร์ ได้บรรจุรายการนี้เป็นรายการหนึ่งของทางสถานี ซึ่งออกอากาศเพิ่มทางระบบ เอฟ.เอ็ม. ด้วย คำแนะนำรายการโดยเจ้าหน้าที่ของทางสถานีและเจ้าหน้าที่อาสาสมัครซึ่งเป็นประชาชนในพื้นที่) ผลการวิจัยของ นายสุรินทร์ แบลงประสพโชค นั้นได้จากการทดลอง การสังเกต และการทดสอบกลุ่มตัวอย่างก่อนและหลังการทดลอง โดยกลุ่มตัวอย่างมีจำนวน 196 ราย สุ่มจากหมู่บ้าน 4 ทิศทางรอบสถานีปรากฏว่า คณะกรรมการที่แต่งตั้งขึ้น สามารถปฏิบัติหน้าที่บริหารวิทยุกระจายเสียง-ชุมชนและเป็นสื่อกลางสะท้อนปัญหาและความต้องการของชุมชนให้กับรายการได้เป็นอย่างดี โดยกรรมการและเลขานุการ จะมีบทบาทสำคัญในการประสานระหว่างคณะกรรมการสถานีและชุมชน หลังการทดลองผู้ฟังนิยมฟังรายการจากสถานีทดลองมากขึ้น และเมื่อเปรียบเทียบกับรายการเดิม ผู้ฟังจะนิยมและฟังพอใจรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนมากกว่ารายการเดิม โดยความนิยมจะมีความแตกต่างกันอย่าง

มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และความพึงพอใจจะแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 นอกจากนี้วิทยุกระจายเสียงชุมชนที่จัดขึ้น ยังสามารถใช้เป็นรูปแบบของการจัดสื่อเพื่อการพัฒนาได้ (สุรินทร์ แปลงประสพโชค 2534 : หน้า ง)

รูปแบบของวิทยุกระจายเสียงชุมชนนี้ เป็นรูปแบบใหม่ในการจัดรายการวิทยุกระจายเสียงในประเทศไทย ซึ่งผลการวิจัยเรื่อง "การทดลองจัดวิทยุกระจายเสียงชุมชน สำหรับชุมชนชนบทในเขตชานเมือง จังหวัดจันทบุรี" ของ นายสุรินทร์ แปลงประสพโชค นี้ได้รับความนิยมนอย่างมากจากผู้ฟังรายการ และเมื่อเสร็จสิ้นการทดลองทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดจันทบุรี ซึ่งเป็นสถานีที่ออกอากาศรายการนี้ ได้บรรจุรายการสร้างสรรค์จันทบุรี ซึ่งเป็นรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนเป็นรายการประจำของสถานีทันที โดยออกอากาศอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ซึ่งผู้ฟังก็ยังคงนิยมฟังรายการอย่างมาก

จากหลักการจัดรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชนและจากคามนิยมฟังรายการของผู้รับ นับเป็นจุดที่น่าสนใจศึกษาว่ารายการดังกล่าวได้ตอบสนองความต้องการอะไรบ้างแก่ผู้ฟัง ดังนั้นสิ่งที่ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำการศึกษา คือ การใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจของผู้ฟังรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดจันทบุรี

ปัญหาการวิจัย

จากที่มาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยกำหนดปัญหาการวิจัยที่จะทำการศึกษา ดังนี้

1. พฤติกรรมการเปิดรับสื่อรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนเป็นอย่างไร
2. การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของผู้ฟังรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนที่มีลักษณะทางประชากรแตกต่างกันเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาถึงพฤติกรรมการเปิดรับสื่อรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชน
2. เพื่อศึกษาถึงลักษณะการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของผู้ฟังรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชน ที่มีลักษณะทางประชากรแตกต่างกัน

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาถึงการ ใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของผู้ฟังรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชน ซึ่งเป็นรายการวิทยุในรูปแบบของวิทยุกระจายเสียงชุมชน สำหรับผู้ฟังในพื้นที่ซึ่งอยู่ในรัศมี 6 - 10 กิโลเมตร โดยรอบสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ระบบ เอฟ.เอ็ม. จังหวัดจันทบุรี ซึ่งจะเป็นการศึกษากลุ่มผู้ฟังที่รับฟังรายการนี้มาตั้งแต่เริ่มออกอากาศ โดยเป็นช่วงเวลาระหว่างวันที่ 1 ธันวาคม พุทธศักราช 2533 จนถึง 31 มกราคม 2535

สมมติฐานการวิจัย

ผู้ฟังรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนที่มีลักษณะทางประชากรแตกต่างกัน มีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจแตกต่างกัน

นิยามศัพท์

วิทยุกระจายเสียงชุมชน (Community Radio) หมายถึง วิทยุกระจายเสียงท้องถิ่น ที่จัดและดำเนินการโดยยึดถือความต้องการของกลุ่มผู้ฟังเป้าหมายเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเนื้อหา กล่าวคือ ดำเนินการโดยคณะกรรมการที่เป็นตัวแทนจากกลุ่มผู้ฟัง เป้าหมายจึงมีลักษณะที่เป็นเสมือนมวลชนของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน ทั้งนี้กลุ่มผู้ฟังเป้าหมายจะมีการกำหนดไว้อย่างชัดเจนและมีลักษณะที่แคบกว่าผู้ฟังเป้าหมายของวิทยุกระจายเสียงทั่วไป (เรื่องเดิม 2534 : 15)

รายการวิทยุกระจายเสียงชุมชน หมายถึง รายการสร้างสรรค์จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นรายการที่จัดขึ้นโดยหลักการของวิทยุกระจายเสียงชุมชน ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งอยู่ที่ ถนนเลียบบเนิน ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยออกอากาศทุกวัน ครั้งละ 1 ชั่วโมง ซึ่งในปัจจุบันแบ่งการออกอากาศเป็น 2 ระบบ คือ ระบบ เอ.เอ็ม. ความถี่ 1,125 กิโลเฮิรตซ์ เวลา 11.30 น. - 12.30 น. และระบบ เอฟ.เอ็ม. ความถี่ 90.25 เมกะเฮิรตซ์ ออกอากาศเฉพาะครึ่งชั่วโมงหลังของรายการ คือ เวลา 12.00 น. - 12.30 น.

เขตบริการ หมายถึง พื้นที่ที่สามารถรับฟังการกระจายเสียงได้อย่างชัดเจนของสถานีวิทยุกระจายเสียงแต่ละสถานี ในการศึกษาครั้งนี้หมายถึง เฉพาะพื้นที่ที่อยู่ระหว่างรัศมี 6 - 10 กิโลเมตร จากที่ตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดบุรีรัมย์

กลุ่มผู้ฟังเป้าหมาย หมายถึง ผู้ฟังที่อยู่ในเขตบริการที่เป็นผู้ใหญ่ มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป ทั้งหญิงและชาย

กลุ่มตัวอย่าง หมายถึง ตัวแทนจากกลุ่มผู้ฟังเป้าหมาย ซึ่งได้จากการสุ่มตัวอย่างแบบไม่เฉพาะเจาะจง (Simple Random Sampling) จากกลุ่มหมู่บ้านโดยรอบทิศทางของสถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชน คือ ประกอบด้วยกลุ่มหมู่บ้านทางทิศเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศตะวันออก ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ทิศใต้ ทิศตะวันตกเฉียงใต้ ทิศตะวันตก และทิศตะวันตกเฉียงเหนือ รวม 300 ตัวอย่าง

รูปแบบ หมายถึง รูปแบบการจัดรายการสร้างสรรค์จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นลักษณะรายการนิตยสารทางอากาศ ที่เสนอเรื่องราวได้หลายเรื่องครอบคลุมเนื้อหา ทั้งในส่วนของข่าวสาร ความรู้ ความคิดเห็น และเพลง ซึ่งรูปแบบนี้คณะกรรมการบริหารวิทยุกระจายเสียงชุมชนเป็นผู้กำหนด

เนื้อหา หมายถึง เนื้อหาของรายการสร้างสรรค์จับบุรี โดยคณะกรรมการบริหารวิทยุกระจายเสียงชุมชนเป็นผู้กำหนดขึ้น ในแง่ข่าวสารให้เห็นข่าวท้องถิ่นทั้งข่าวที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาปัญหาในท้องถิ่น อุบัติเหตุ ข่าวอาชญากรรม และข่าวบริการ ในแง่ความรู้ให้เห็นเรื่องการส่งเสริมอาชีพเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเกษตรและประมง รวมทั้งความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น สุขภาพอนามัย กฎหมาย และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ในแง่ความคิดเห็นให้สะท้อนความรู้สึกรักคิดของชาวบ้านต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น การรณรงค์เพื่อแก้ปัญหาในชุมชน รวมทั้งความคิดเห็นเชิงสร้างสรรค์อื่น ๆ ส่วนเพลงนั้นได้กำหนดให้เป็นเพลงที่ได้รับความนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพลงที่สอดคล้องกับเนื้อหาที่นำเสนอ

การนำเสนอรายการ หมายถึง การนำเสนอรายการของรายการสร้างสรรค์จับบุรี ซึ่งคณะกรรมการบริหารวิทยุกระจายเสียงเป็นผู้กำหนดขึ้น โดยให้ใช้ทั้งภาษากลาง และภาษาท้องถิ่นในการนำเสนอ

คณะกรรมการบริหารวิทยุกระจายเสียงชุมชน หมายถึง ผู้ดำเนินการจัดรายการสร้างสรรค์จับบุรี มีบทบาทหน้าที่ในการกำหนด รูปแบบ เนื้อหา และการนำเสนอรายการ ลักษณะของคณะกรรมการเป็นอาสาสมัครจากบุคคลในพื้นที่ที่ไม่มีค่าตอบแทนในการดำเนินการ และมีได้มุ่งหวังผลด้านการแสวงหารายได้ หรือผลประโยชน์อื่นใด

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ผลการวิจัยนี้สามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลอ้างอิง หรือเป็นแนวทางในการจัดรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนที่เหมาะสมต่อชุมชนชนบทในเขตชานเมืองจังหวัดจับบุรี และสามารถนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ไปทดลองจัดรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชน หรือไปประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่น ๆ ในประเทศไทยต่อไป

2. ผลการวิจัยนี้ สามารถนำข้อมูลที่ได้ไปเป็นพื้นฐานในการจัดรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนในส่วนที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของผู้ฟังรายการ

3. การวิจัยครั้งนี้จะเป็นแนวทางให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดรายการหรือจัดตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชนในพื้นที่อื่นต่อไป